

Радован Д. Радиновић¹

Институт за стратегијска истраживања
Београд (Србија)

УДК 355.02(497.1)"1990/1995"
355.426(497.1)"1990/1995"
323(497.1)"1991/1995"
Оригинални научни рад
Примљен: 19.11.2021.
Прихваћен: 03.12.2021.
doi: 10.5937/napredak2-35004

Војска у процесу разбијања Југославије

Сажетак: Југославија је разбијена усаглашеним деловањем унутрашњих снага република које су кренуле у сецесију и спољног фактора оличеног у колективном Западу. Иако су САД неспорно у сваком погледу подржале Запад, оне су, на самом почетку тог процеса, биле за опстанак Југославије. У њеном разбијању примарну улогу одиграла је Немачка. Бројни су узроци који су довели до нестанка Југославије с политичке мапе Европе и света: економски, социјални, политички, геополитички... У овом прилогу тежишно се обрађује војни фактор, односно какву је улогу у том процесу имала ЈНА и како је ту улогу одиграла. У тексту се разматрају бројни чиниоци који су довели до тога да се ЈНА у одбрани државе од унутрашње деструкције покаже крајње неуспешна и неефикасна. Такође, у овом тексту се разматрају и могућности које су се ЈНА нудиле, а које она није искористила. То је земљу и њене грађане увело у крваве грађанске ратове са огромним жртвама и разарањима, а ЈНА ставила на стуб срама због у крајњој линији неуспешних или погрешних покушаја да се држава одбрани од унутрашње агресије.

Кључне речи: разбијање Југославије, оружана сецесија, унутрашња оружана агресија, ЈНА, Територијална одбрана, врховно командовање, Штаб врховне команде, офанзивна војна операција

Уводне напомене

Друга Југославија – СФРЈ нестала је са политичке карте света почетком деведесетих година прошлог века, али је њен „ход по мукама“ почео знатно раније. Био је то коначан крај илузија генерација прегалаца, који су своју животну и стваралачку енергију уградили у настанак, јачање и развијање те државе. Та државна творевина била је веома сложена по много чему: национално-верски, историјско-

-цивилизацијски, идентитетски и др. Сва различита обележја која су народи обједињени у новонасталој заједници донели из империја којима су вековима припадали показала су се супериорнијим од свих оних која су чинила тзв. везивно ткиво те заједнице. На тим разликама настала су и различита очекивања која су поједини народи од те заједнице прижељкивали и тражили. Неки су сматрали да се тиме испунио вековни сан генерација умних стваралаца о уједињењу словенске браће, док су неки ту

[1] omladinskaskolafkp@outlook.com

Аутор овог текста је генерал-потпуковник Војске Југославије у пензији.

заједницу доживљавали као успутну станицу на путу њихове пуне националне и политичке еманципације, све до успостављања националне државе.

Сходно наведеним различитостима, често супротстављеним очекивањима, био је успостављен различит однос према путу и развоју те државе. Још док она честито није ни била успостављена у свим елементима сложене државе, на површину су испливале непремостиве разлике које су израсле у радикалне облике деструкције, што је од првих дана постојања раздирало саме темеље те политичке творевине (Strugar, 2018; Mandić 2002). То ће рећи да је Југославија већ у самом свом зачетку имала конструктивну грешку, која ће је пратити током целог њеног седамдесетогодишњег живота и из те конструктивне грешке изродиће се крвави рат свих против свих, а понајвише против српског народа, који је у ту државу унео енергију два светска рата и небројене жртве и разарања. На крају, тај народ, који је својим војним победама стварао дату државу, биће проглашен за главног кривца за њен нестанак, чиме су жртве и злочинци заменили места. И тако све до наших дана.

О разбијању Југославије у последњој деценији XX и у првих двадесетак година овога века написано је много књига, студија, научних и публицистичких чланака врло даровитих људи који су били директно укључени у те процесе, о њима одлучивали или на њих утицали. На пример, Јелена Гускова – „Историја југословенске кризе“, Вељко Кадијевић – „Случај Југославија“, Бошко Тодоровић и Душан Вилић – „Разбијање Југославије“, Петар Мандић

– „Југославија илузија или визија“, Владо Стругар – „Југославенски 1. децембар“, Никола Чубра – „Војска и разбијање Југославије“... и аутор овога прилога се окушао у тој материји својом студијом „Карактер ратова за разбијање Југославије“. Сви наведени покушаји, и многи други који овде нису наведени, дају делимичне увиде у суштину догађаја у процесу насилног нестанка Југославије, али ни издалека не дају целовит увид у та несрећна збивања. Пуна истина о томе ко је, како и зашто учинио, те какве су биле стварне улоге учесника у тим збивањима, и даље је затрпана тешким идеолошким наслагама. Под тим наслагама се једва разазнаје да су и те улоге и смисао тих збивања представљени у драстичном нескладу с реалним, истинитим чињеницама. Такво идеолошко замућење било је једно од битних компонената сепаратистичког разарања југословенске федерације и координисаних наступа њихових иностраних заштитника. Али то је и данас, три деценије касније, доминантна карактеристика не само званичних интерпретација настанка нових државица на развалинама ове федерације, а што је уграђено у њихове државне протоколе, него и многих „научних обрада“ и објашњења у тим државицама и у иностранству. Отуда се и појављује несумњива потреба за новим озбиљнијим научним истраживањима ове теме, без чега није могуће развејати идеолошке магле, којима је истина о стварним процесима и актерима разбијања Југославије још увек замрачена. Управо у том смислу и контексту видим и значај овог подухвата сабраног у овом часопису.

Уверен сам да ће о бројним геополитичким, геостратегијским, историјско-политичким, културно-цивилизацијским и другим аспектима нестанка Југославије у овом часопису писати други аутори. Одабрао сам да обрадим питања улоге ЈНА као савезне оружане силе у тим процесима, и то из неколико разлога: 1) зато што ми као генералу те војске примарно припада обавеза, али и право да о томе изложим своја запажања; 2) зато што се о том питању недовољно стручно и недовољно објективно говори и пише; 3) зато што је објективно разматрање и утврђивање истинитих чињеница о улози ЈНА у тим збивањима неопходан услов да се извуку поуке за будућност, да у тој будућности не бисмо евентуално упали у исте или сличне замке.

На основу ових неколико уводних напомена, сматрам да наслов моје теме имплицира обраду ових питања: 1) догађаји који су претходили чину насилног разбијања Југославије; 2) стање у каквој се нашла ЈНА у фази насилног разбијања Југославије, и 3) оперативно поступање ЈНА у фази насилног разбијања Југославије.

1. Догађаји који су најавили и припремили разбијање Југославије

Већ је речено да су неки народи у бившој Југославији сматрали да им по дефиницији припада привилеговани статус и право да одлучују о другима, а да се у њихове послове нико не може мешати. Били су увек спремни да из позиције цивилизованије нације другима, а посебно Србима, деле лекције. Претежно се

тако понашала Словенија, а слично је било и са Хрватском. С том разликом што су у Хрватској Срби означени као реметилачки фактор, који је крив за све недаће којима су Хрвати наводно били изложени. Може се рећи да су међунационални односи готово целим током постојања југословенске заједнице били више обележени сукобима него међусобном хармонијом. До почетка оружане сецесије ти односи су достигли ниво шовинистичке мржње, која је онемогућавала сваки рационални договор и деловање на добробит свих. Држава изван републичких оквира напросто није функционисала.

Након смрти Јосипа Броза савезна држава је ушла у озбиљну кризу функционисања. То је кулминирало избором Стјепана Месића за председника Председништва СФРЈ. Месић је до самог избора, својим изјавама и делима, кокетирањем са усташком емиграцијом и својом антисрпском реториком, сам себе довео у питање као кредибилног кандидата за председника највишег тела федерације. Хрватска је баш зато инсистирала искључиво на Месићу као једином кандидату. На крају је он и наметнут, вољом међународног фактора, као једини избор. До краја свог мандата он ништа друго није радио осим што је ометао да се донесе било каква рационална одлука. На крају, када је завршио мандат, на повратку у Хрватску, изјавио је да је он своју дужност испунио, јер Југославије више није било. Управо у тих неколико речи стаје цела збиља око дубине кризе југословенске државе непосредно пред њен силазак са светске сцене.

Разбијање јединства СКЈ које је извршено прекидом рада његовог 14. конгреса била је

директна најава нестанка Југославије. Прекидом рада конгреса практично је нестала једина идејна спона која је била у стању да амортизује све жешће сепаратистичке тежње републичких руководства и да обезбеди макар привремено и привидно јединство. Након тога земља улази у политички плурализам у којем су на јавну сцену избиле националистичке партије, које су још више радикализовале политичку сцену земље и отворено заступале републичке сепаратизме.

Највиши степен одговорности и кривице за разбијање Југославије има Словенија, потом Хрватска, а тек на крају БиХ. Ово зато што је БиХ имала мање значајну улогу у иницијалној промоцији сепаратизма него што су је имале Словенија и Хрватска. Но, антисрпски концепт муслимана и Хрвата у Босни довео је до бруталног грађанског рата с религијским обележјима у којем је страдало око 100.000 људи, и то на свим странама у сукобу. Овде апострофирамо Словенију као највећег кривца за крвави нестанак Југославије из два разлога: 1) Словенија је у обе Југославије, а посебно у другој, била у сваком погледу привилегована. Њени кадрови су имали предводничку улогу у креирању целокупног друштвено-политичког и економског развоја земље; 2) Словенија је прва отпочела оружану сецесију и тако дала пример другима, посебно Хрватској, која је то жарко желела. Навешћемо само неколико активности које је Словенија предузела супротно важећем правном и политичком поретку савезне државе и које су државу увеле у насилно разбијање.

(1) У амандманима на Устав Словеније из септембра 1990. записано је да се убудуће на територији Словеније неће примењивати

одредбе Устава СФРЈ ако су оне у супротности са Уставом и законима Словеније. Такође, наведено је да ће Скупштина Словеније убудуће уређивати послове у вези са служењем војног рока и да ће регрути из Словеније војни рок служити искључиво на територији Словеније. Што је најгоре, Председништво Словеније је, супротно савезном уставу и савезним законима, узурпирало командовање Територијалном одбраном Словеније, чиме је директно нарушено јединство оружаних снага СФРЈ.

(2) Словеначки парламент је 23. децембра 1990. организовао референдум о независности и на основу њега, 8. маја 1991, усвојио Изјаву о споразумном раздуживању СФРЈ иако се о томе нису ни са ким консултовали, па ни о каквом споразуму није могло бити ни говора. Тај текст Изјаве упућен је свим републикама на изјашњавање. Одговор није дала ниједна република, изузев Хрватске, која је наравно била сагласна, јер су те сепаратистичке активности биле и договорене и координисане између ове две републике.

(3) Без обзира на то што је, изузев из Хрватске, изостао било какав одговор република на Изјаву коју је упутила Словенија, то јој није сметало да 25. јуна 1991. донесе Одлуку о проглашењу самосталности и суверености. С тим циљем и у контексту словеначке снаге (Територијална одбрана и полиција, али и стране снаге) заузеле су све граничне прелазе између Словеније и суседних држава, с намером да као међудржавну уреду и административну границу према Хрватској. Разуме се, савезна држава је морала реаговати, али како је реаговала, било би боље да није.

Сепаратизам у Хрватској био је константа још од формирања прве Југославије. Тај сепаратизам садржи две компоненте и не зна се која је од које гора. Најпре, реч је о отпору Хрвата према било каквом облику државног уласка Хрватске у државу Јужних Словена иако тзв. југословенска идеја није Хрватској наметнута, већ је рођена и осмишљена у кругу пројугословенских делова хрватске интелигенције. У свакој прилици, када год би им се таква прилика указала, Хрвати су југословенску државну заједницу на сваки начин опструисали. Друга компонента хрватског сепаратизма било је њено антисрпство као крунски део – елемент хрватског националног идентитета и државно-политичког програма. Тај антисрпски концепт је познат као тријада: трећину убити, трећину покрстити, трећину протерати. Пошто су Срби у хрватском Уставу, који је био на снази до сецесије, били конститутивни народ, та конститутивност била је брана свакој униsonoј одлуци Хрватске за пуном државном самосталношћу. Управо зато су донели нови устав, из којег су избацили Србе као конститутивни народ и свели их на статус националне мањине. Управо је то био узрок хрватско-српског сукоба који ће се претворити у крвави грађански рат, који је трајао готово дуже од четири године. Сав шовинистички репертоар те новонаступајуће НДХ најсликовитије је најављен у порукама са оснивачког конгреса ХДЗ, који је формирао Фрањо Туђман, уз подршку још одраније афирмисаних хрватских националиста (Guskova, 2003, стр. 115; Matula, 2000, str. 195–196). Те поруке су за српски народ, али и

за опстанак Југославије биле застрашујуће. Ево неких од њих: (1) границе Хрватске на истоку су на Дрини, (2) НДХ није била само пука квислиншка творевина и фашистички злочин, већ израз „повијесних тежњи“ хрватског народа да има самосталну државу. Узроци за избијање Другог светског рата биле су версајске неправде нанесене Немачкој због којих је Хитлер извршио одмазду. Након пораза Хрватског прољећа комунисти су довели на власт Србе који су узурпирани све полуге моћи у политици, привреди, туризму... На крилима тог и таквог националног (шовинистичког) програма у Хрватској одржани су вишестраначки избори 24. фебруара 1990. године. Очекивано, надмоћно је победила ХДЗ. Тумачећи на свој начин резултате тих избора, Сабор ХДЗ-а донео је Резолуцију о раздруживању од Југославије, 25. јуна 1991, и Резолуцију о проглашењу независне Хрватске.

Однос БиХ према опстанку СФРЈ садржао је три компоненте, односно дела. Два су од та три дела идентитетски утемељена. Хрвати су следили сепаратизам матичне државе Хрватске, негирајући и БиХ и Југославију и заговарајући државно уједињење са Хрватском. А то без разбијања Југославије и БиХ није било могуће. Срби у БиХ су следили опредељење Србије за очување Југославије, а ако то не буде могуће, онда би они формирали свој државни ентитет, и то од свог дела БиХ. Муслимански сепаратизам је био верски, тј. огледао се у тежњи да се успостави исламска држава БиХ, и то по начелима изнетим у Исламској декларацији Алије Изетбеговића. Главна превара се састојала у томе што су Муслимани, на основу вере, одлукама савезне

власти стекли статус посебне нације назване „Бошњаци“. Тиме су они, наводно, постали једини аутохтони босански народ, а Срби и Хрвати БиХ постали су „дођоши“. Сходно томе, БиХ треба да буде уређена као унитарна, а не сложена држава. Управо на тим противуречјима је дошло до етничко-верског рата у БиХ. Како је рат у Хрватској већ буктао и попримио сва обележја антисрпског сукоба, муслимани и Хрвати у БиХ нашли су заједнички антисрпски језик и 15. октобра 1991, у скупштини БиХ, без гласова српских парламентарца, донели Декларацију о независности БиХ. Како је та одлука донета на превару, када у скупштини није било српских представника, српска страна је реаговала на једино могући начин, тако што је 25. октобра 1991. одлучила да одржи референдум српског народа о будућем уређењу БиХ државе. Референдум је одржан 9. новембра 1991. године. Надмоћна већина (92%) изјаснила се да БиХ треба да остане у Југославији. На основу резултата тог референдума, 9. јануара 1992. скупштина српског народа БиХ прогласила је Српску Републику БиХ, али не као самостални ентитет (што ће уследити касније), већ као федералну јединицу Југославије. Да би се избегао рат у БиХ, Европска заједница је под оперативним руковођењем португалског дипломате Жозеа Кутињера, разрадила и странама у БиХ понудила план о друштвено-политичком уређењу БиХ. Све три стране су план прихватиле, али је Изетбеговић, по наговору САД, отказао пристанак и поништио свој потпис. Дакле, рат у БиХ је могао да почне.

Није само сепаратизам република пресудно утицао на разбијање Југославије већ је томе

знатно допринео и спољни фактор. Најпре, падом комунистичког друштвеног пројекта дошло је до геополитичког прекомпоновања светског поретка. Уместо биполарног, који се заснивао на равнотежи снага, настао је униполарни свет, којим су доминирали САД као једина суперсила. У тим околностима нестао је значај Југославије као неутралне државе и тампон зоне између два блока, односно два света, и западни центри моћи су здушно подржали нестанак наше државе. Та подршка се огледала у томе што су јој отказани сви економски аранжмани са западним светом, што је западни свет претио војном интервенцијом ако би она кренула насилно да се обрачунава са сецесионистичким снагама. Напокон, и у томе што су савезној држави увели до тада незабележене свеобухватне санкције и на директан начин подржале насилну сецесију. Парадоксално, као главног кривца за те сукобе настале због насилног разбијања државе од стране сецесионистичких република и покушај њене одбране од стране ЈНА, а касније Србије и Црне Горе, Запад је прогласио Савезну Републику Југославију, превасходно Србију. Од казне за ту измишљену и наметнуту кривицу Србија се ни до данас није у потпуности опоравила.

2. Стање у којем је ЈНА дочекала сецесију

Прва веома битна ставка тог општег стања у којем се наша ЈНА у време непосредне припреме за разбијање Југославије од стране

сецесионистичких снага њених република јесте стање **стратешке концепције одбране**. Мало је рећи да је та концепција била застарела, односно да својим ставовима и опредељењима није пружала оптималне услове за очување државе од деструкције која је најављивана. Пођимо од њеног добро познатог назива „концепција општенародне одбране и друштвене самозаштите“. Главно опредељење те концепције и оперативне назнаке, односно упутства и усмерење за одговарајуће системске изведбе била су утемељена у сазнањима и искуствима теорије и доктрине **народног рата**. Назив те концепције имплицира став да је одговорност за одбрану и заштиту земље на свим њеним субјектима и појединцима. То значи да се цео систем државне одбране заснива на принципима „**наоружаног народа**“. Основне претпоставке на основу којих је осмишљен и разрађен овај концепт одбране јесу да је социјализам бесконфликтно друштво, да влада потпуни склад између његових делова и тих делова и целине, да су основне интегративне идеје друштва на којима се изграђује систем вредности и њихова хијерархија, идеологија СКЈ, самоуправно друштвено уређење, братство и јединство између народа и народности, потпуна лојалност свих грађана, нација и националних мањина том најправеднијем самоуправном друштвеном систему, а на спољнополитичком плану политика несврставања као спољнополитичка доктрина државе. Сасвим је разумљиво да се концепција општенародне одбране и друштвене самозаштите претворила у своју супротност у условима потпуног урушавања

свих њених претпоставки. Испоставило се да је социјализам и те како конфликтно друштво, да је нестала идејна веза СКЈ, а он разбијен на међусобна закрвљена републичка и партијска руководства, да политика несврставања нема више ону улогу какву је имала када је светом владао биполарни светски поредак равнотеже снага итд.

Из наведених општих друштвено-политичких, идеолошких и унутарполитичких претпоставки природно је проистицало да је највероватнији и зато приоритетни облик угрожавања државе спољна оружана агресија, те да је за једну релативно малу земљу као што је то била СФРЈ припрема за одбрану од таквог облика угрожавања прворазредни приоритет. Тај приоритет имплицира опредељење за масовне оружане снаге које ће бити у стању да на почетку ратног процеса прихвате тзв. први стратегијски удар агресора, да обезбеде време и услове за мобилизацију масовне ратне армије која ће бити у стању да агресору наметне дуготрајни исцрпљујући отпор по целој дубини и ширини државне територије. То значи да су се држава и њене оружане снаге припремале за дуготрајни општенародни рат. Када се испоставило да је спољна оружана агресија мало вероватна, да су тезе о братству и јединству биле пука илузија, те да је наш друштвени систем и те како конфликтан, појавила се насušна потреба за редефинисањем стратешке концепције одбране тако да би она могла пружити повољне могућности одбране државе од тзв. унутрашње деструкције, односно од оружаног угрожавања изнутра. Ни државни ни политички ни партијски врх Југославије

52 | никада нису дозволили да се на дневном реду стратешких процена и анализа нађе проблем растуће унутрашње нестабилности државе која је отворено претила њеном распаду, а при самом њеном крају и радикалном оружаном деструкцијом. Аутор овог прилога је од 1984. до 1990. био на дужности начелника Катедре стратегије у Школи националне одбране, у којој су се школовали кадрови за највише командне и руководеће војне дужности. У више наврата смо покушавали да проиграмо стање унутрашњих сукоба и да на основу тих сазнања покушамо да коригујемо бар неке елементе стратешке концепције одбране за које смо знали и били сигурни да не одговарају изазовима који нас очекују. Нажалост, то нам никада није било допуштено.

Друга ставка стратешке концепције одбране која се показала контрапродуктивном за могућу одбрану земље у време њеног разбијања оружаном сецесијом била је устројство (организација) оружаних снага и њихова организацијско-формацијска изградња. Наше оружане снаге биле су двокомпонентне: ЈНА и ТО. Свака од те две компоненте имала је своју стратегијску улогу. ЈНА као заједничка оружана сила свих народа и народности била је намењена за вођење рата против главних снага спољног агресора, и то на тежишним правцима стратегијског фронта. Њен развој и опремање били су у надлежности савезне државе. Територијална одбрана је била у надлежности република и покрајина. Како је опредељење за осамостаљивање република расло из дана у дан, тако су стално расле републичке надлежности према јединицама и штабовима територијалне

одбране. То је попримило толике размере да је ТО фактички постала републичка војска и у сваком погледу конкурентна и ривалска ЈНА. Територијална одбрана је постала главни резервоар за стварање републичких војски. Штавише, она је постала и резервоар за формирање илегалних паравојних формација, које су у само предвечерје унутрашњих раздора у републикама легализоване упркос чињеници да је савезна држава по Уставу и даље једина била овлашћена за борбену употребу војске. У Словенији је то била Народна заштита, у Хрватској Збор народне гарде, у БиХ Патриотска лига.

Републичка руководства, припремајући се за оружану сецесију, узурпирала су право оперативног командовања јединицама из састава ТО иако је то право по Закону о народној одбрани било искључиво право Врховне команде. На тај начин републичка руководства су фактички срушила јединство стратегијског командовања оружаним снагама. У том смислу систем територијалне одбране република је фактички послужио као систем који је био окосница оружане сецесије, што је довело до насилног оружаног разбијања савезне државе.

Систем врховног командовања није функционисао, тако да је ЈНА практично остала без врховног команданта, који за све време насилног разбијања државе није успео да донесе ниједну стратегијску одлуку која би била усмерена на одбрану државе од оружане сецесије. Систем врховног командовања, као што је то принцип и правило у свим војскама света, састојао се од врховног команданта и

Штаба врховне команде. Врховни командант, као што је то уобичајено право и поступак у свим армијама, овлашћен је да доноси оперативне одлуке за борбену употребу војске, а Штаб врховне команде се формира од одређених делова генералштаба и бави се пословима стручне и штапске припреме и планирања борбене употребе војске.

Врховни командант оружаних снага СФРЈ од смрти Јосипа Броза било је Председништво СФРЈ, које су чинили по један члан из сваке републике и покрајине. То значи да смо у време које је претходило сецесији имали **колективног врховног команданта**. А знамо да колективни орган иначе тешко функционише, а колективни орган врховног командовања не функционише уопште. Тим пре и тим више што су односи између република били толико нарушени, а оне међусобно посвађане да није било могуће донети нити једну одлуку која би била усмерена на одбрану државе. Ово је сасвим разумљиво ако се зна да је већина република била спремна да се насилно отцепи од Југославије. Отуда није било реално ни очекивати да Председништво СФРЈ у својој улози врховног команданта оружаних снага донесе било какву одлуку за спас савезне државе. То се најбоље видело марта 1991, када је у јеку државне и уставне кризе требало донети одлуку о увођењу стања ванредних прилика, како би ЈНА могла да се делимично мобилише и да борбеним деловањем евентуално спречи оружану сецесију (Matula, 2000).

Ништа боље, па ни одлучније није се понашао ни други елемент врховне команде, а то је њен штаб. У свим војскама света начелник Штаба је заменик команданта, а то значи да је

начелник Штаба врховне команде оружаних снага СФРЈ по аутоматизму био заменик врховног команданта, а то значи да је био овлашћен да у случају када врховни командант није у стању да донесе одлуку, то учини његов начелник штаба (Dozet, 1993, str. 269). А шта је у том смислу чинио Штаб врховне команде наших оружаних снага? Он се стално оглашавао неким немуштим саопштењима, обећавајући, па и претећи, али у смислу заштите државе није учинио ништа. Зашто, то је сада потпуно небитно. Држава се распала, а њена војска, која је по Уставу била дужна да је заштити и одбрани, то није учинила. На своју срамоту и на жалост великог броја патриота на свим странама и у свим републикама. Штаб врховне команде је по закону морао преузети одговорност за стање у земљи без обзира на све ризике које су носиле његове одлуке. Уместо да преузме одговорност, па ако треба да са политичке сцене уклони и савезна и републичка руководства, Штаб се закљонио иза леђа Председништва државе, тражећи од њега да донесе одлуке које оно нити је било у могућности, нити је хтело да донесе. Да ли се радило о немоћи, незнању или издаји, сада је свеједно. Било је свега помало, али се одлучивање од Штаба очекивало.

Једна од најслабијих карика у ланцу способности (боље рећи неспособности) ЈНА да предупреди или спречи оружане сукобе које су покренуле сепаратистичке снаге република под директним руковођењем републичких руководних тела, ради разбијања државе, била је тзв. кадровска политика, према националном кључу. По том кључу нису се бирали најбољи, већ кадрови већинских републичких националности

и они за које се знало да су лојални републичким руководствомима. Дакле, одлуке армијског врха требало је да спроводе они који су најчешће били лојални не врховној команди или командама стратегијских групација и оперативних састава, већ републичким телима, почев од врха па до органа регионалних и локалних самоуправа. Овоме треба додати чињеницу да је мирнодопско груписање и оперативни развој војних формација готово до детаља пратио административно-политичку организацију државе. Тако су се зоне одговорности армија као најкрупнијих формација ЈНА подударале с административним границама република. Све је то утицало да црв сепаратизма постепено нагризе и армијске редове.

Да би се деловало превентивно и како-тако предупредио сепаратизам република, у Генералштабу је средином 80-их година покренут пројекат под шифрованим називом „Јединство“. Аутор овог прилога био је један од активних учесника у свим фазама тог пројекта и познате су му све корекције које су тим пројектом уведене у организацијско-формацијско устројство војске и у њено стратегијско и оперативно груписање. Својим значајем истичу се следеће: организовање по принципу армија–дивизија–пук замењено је организацијом по принципу армијска област (војна област, војиште) – корпус – бригада. Зоне одговорности армијске области нису више биле копија републичких територија, већ су захватале територију више република. Чак су зоне одговорности оперативних састава (корпуса) захватале делове простора две републике. По том плану бригаде Територијалне

одбране као маневарске јединице биле су подређене командама корпуса. Но како смо се приближавали тачки лома државе, све су те мере компромитоване и врховна команда је практично изгубила моћ да контролише ТО као компоненту јединствених оружаних снага, па је та компонента фактички одиграла главну улогу у разбијању савезне државе.

Непосредно пред распад државе републике су опструисале попуну војске регрутима, и то тако што су одбијали да их упућују на служење војног рока изван територије своје републике. Посебан облик опструкције армијске попуне састојао се у томе што су челници органа за послове регрутовања најобразованије и најспособније војне обвезнике након одслужења војног рока распоређивали у јединице ТО, а не у ратне јединице ЈНА, што је иначе било доктринарно опредељење. На тај начин је органски састав јединица ЈНА био у сталном квалитативном слабљењу, а јединице ТО у сталном јачању, чиме је однос снага између ЈНА и ТО из дана у дан све више прелазило на страну ТО. На тај начин је сепаратизам република био у сталном порасту, а одбрамбена и заштитна способност савезне државе у сталном паду. Да и не говоримо о опструкцији мобилизације. Позната је чињеница да је ЈНА имала сложену кадровску структуру. Њу је чинио мирнодопски део који је био намењен да обучава и оспособљава ратну армију и да обезбеди мобилизацију ратне армије. Е, управо су ту стратегијску радњу – мобилизацију органи република масовно опструисали. Чинили су то на два начина: одбијали су да доставе позиве војним обвезницима и активно су позивали

обвезнике да се не јављају на мобилизацијске позиве. Овоме треба додати чињеницу да они војни обвезници који се нису одазивали на позив за мобилизацију нису могли бити позивани ни на какву кривичноправну одговорност из разлога што ванредно стање није било уведено па је једина метода за позив војним обвезницима био позив на војну вежбу.

Свему реченом треба додати и свеопшту и радикалну сатанизацију ЈНА као, наводно, окупаторске војске. Радикални кругови из Словеније, Хрватске и БиХ захтевали су да се ЈНА повуче са њихових територија, јер је, наводно, изгубила статус народне армије. У томе је предњачила Словенија, а *Младина* је служила као гласило за објављивање напоградних текстова, увреда и лажи о ЈНА. Перјаница тог словеначког антиармијског деловања био је Јанез Јанша, актуелни премијер владе Словеније.

Када се има у виду радикална опструкција попуне јединица људством из резервног састава, постаје разумљиво зашто је ЈНА била принуђена да у своје редове прима добровољце, али и разне паравојне формације, које су својим понашањем на бојишту, према ратним заробљеницима, према имовини и цивилном становништву радикално нарушили углед ЈНА како у њој непријатељским републикама, тако и у домаћој јавности. Требало је доста времена Војсци Србије, наследници ЈНА, да поврати углед који је некада уживала код народа. Сва срећа па је у томе била успешна.

Разматрање стања у каквом су се нашле ЈНА, али и цео одбрамбено-заштитни систем савезне државе непосредно пред њеним

нестајањем завршићемо оним што смо већ раније коментарисали, а реч је неспремности за одбрану од тзв. унутрашње агресије. Може се рећи да у целом послератном периоду ниједно државно, партијско па ни војно руководство није дошло на идеју да опстанак државе може бити угрожен не само споља него и унутра. Зато није било ни примера да се као варијанта ратног плана разради ангажовање оружаних снага у тзв. унутрашњем рату, односно у извршавању њихове унутрашње функције на заштити уставног поретка (Dozet, 1993, str. 269). Отуда се може закључити да је ЈНА ту врсту тзв. унутрашњег рата, који јој је био наметнут сецесијом република насилним путем, дочекала потпуно неспремна, и то у сваком погледу: доктринарном (нормативном и упутственом), планском, организацијско-формацијском и развојном смислу. За ту врсту сукоба недостајала је одговарајућа доктрина, заправо није постојала никаква доктрина. За тај сукоб нису била разрађена никаква оперативна упутства за ангажовање јединица ЈНА. У високим војним школама и војним штабовима, командама и управним телима није увежбавана та варијанта употребе војске. За такав сукоб није био разрађен никакав план употребе ЈНА с одговарајућим варијантама и подваријантама. Што је најгоре, у организацијско-формацијском устројству и опремању нису постојале одговарајуће јединице и састави који би се могли брзо ангажовати по принципу ангажовања снага за **брзе војне интервенције**. Без таквих снага и без таквих брзих војних дејстава није било могуће санирати настале кризе изазване сецесионистичким ударима јединица ТО

56 | република и њихових правојних састава. За ту врсту задатака класични војни састави били су троми и неефикасни и у тим околностима криза је само нарастала све до краја савезне државе. На основу реченог могло би се закључити да је ЈНА изгубила државу коју је морала одбранити и заштитити од сецесије која није била изненадна. Она је била дуго најављивана и припремана. Тиме је војска изгубила свој образ, односно високи углед који су стицале многе генерације, почев од НОР-а па све до краја 80-их година прошлог века. С том љагом на образу ЈНА носи се и данашња Војска Србије којој се та љага не може приписати, јер је није она скривила, али као наследница не може се ни потпуно отписати. На задовољство припадника Војске Србије, али и целог нашег народа, наша данашња војска вратила је достојанство војном позиву и, што је још важније, вратила је поверење народа и државе у њену одлучност, посвећеност и спремност да одбрани државу и њене темељне вредности од свих претњи пред којима се може наћи.

3. Оперативно поступање ЈНА у фази разбијања СФРЈ

Може се рећи да је у оперативном поступању ЈНА у фази насилне сецесије тактика ЈНА била крајње погрешна. Ништа мање погрешна од дозлабога погрешне стратегије. То тзв. оперативно поступање односи се на време од реакције на одлуку Словеније о проглашењу независности, што је практично била обзнана сецесије, до самог краја нестанка савезне

државе, што практично значи да се у оквиру овог питања разматра оперативно поступање током рата у Словенији и у Хрватској до доласка Унпрофора. После тог времена савезна држава је практично нестала, а сви сукоби су се претворили у унутрашње грађанске, верске и етничке ратове.

На одлуку Словеније од 25. јуна 1991. којом се отцепљује од Југославије реаговало је Савезно веће Скупштине СФРЈ тако што је тај акт прогласило нелегитимним и класификован је као акт о отцепљењу, чиме је била нарушена територијална целовитост државе. У том свом реаговању Савезно веће Скупштине СФРЈ наложило је Савезном извршном већу (влада СФРЈ) да предузме неопходне мере за спречавање промена државне границе (Mamula, 2000, str. 178). Сходно томе, СИБ одлучује да Савезни МУП у сарадњи са Савезним министарством одбране успостави режим на граници какав је био пре словеначког акта о отцепљењу. На заједничкој седници ова два савезна министарства закључено је да се не очекује оружани отпор Словеније и да ЈНА треба само да подржи МУП у враћању граничног система на стање пре одлуке о сецесији Словеније. Тим поводом Генералштаб ЈНА је ангажовао 1.990 својих припадника, готово ненаоружаних. На свом путу ка граници ЈНА је наилазила на мноштво различитих препрека – од теренских камиона с приколицама, преко тешких грађевинских машина, гомила песка и шљунка, до шумских завала. Уз то, јединице МУП-а и ТО Словеније, у садејству са специјалним снагама неких страних земаља, отварале су ватру и нападале

готово ненаоружане припаднике ЈНА. ЈНА је на границу изашла до 21.00 часова 27. јуна 1991. године. Од тог момента словеначке снаге отпочеле су масовне нападе на војне објекте и јединице ЈНА на целој територији Словеније: касарне, магацине, складишта, страже и др. Државни органи Словеније су наредили општи прекид снабдевања јединица и објеката ЈНА храном, водом, струјом... Све касарне и објекти ЈНА у Словенији били су блокирани. На улицама и јавним местима, чак и у својим домовима хапшени су и привођени припадници ЈНА и чланови њихових породица. Било је и стрељања младих војника који су се предали, што су забележиле камере страних извештача. Укупни губици ЈНА били су 44 погинула, 184 рањена, а оборена су и два хеликоптера.

Нема сумње да је Словенија овим својим поступцима повела рат против ЈНА, односно против савезне државе. А шта чини ЈНА? Уместо да поступа по правилима војне струке, односно према упутствима за ратоводство, ЈНА само пасивно узвраћа на дејства противника. Према упутствима војне струке, онај ко напада војску мора бити војнички поражен. Значи да је ЈНА, уместо пасивног узвраћања на нападе словеначких снага, морала организовати и извести нападну операцију. Операцијска просторија, односно зона операције је морала бити цела територија Словеније, а објекат напада њене целокупне оружане снаге. Ако за ту операцију противудара није било довољно снага на простору Словеније, требало их је довести с других простора. Резултат те операције морао је бити војнички пораз словеначких снага и хапшење свих који су покренули рат против

ЈНА. Уместо тога. Штаб врховне команде, односно војно руководство понаша се крајње уздржано, рекло би се кукавички, и уместо одлучујуће војне операције оно, под утицајем страног фактора (Запада), ступа у политичке преговоре с руководством Словеније. Резултат тих преговора била је Одлука Председништва СФРЈ од 18. јула 1991. да се ЈНА повуче из Словеније. Након тога, свака помисао о очувању Југославије била је сувишна.

Оружани сукоб у Хрватској и оперативно поступање ЈНА имали су доста сличности с понашањем у сукобу у Словенији. И хрватске паравојске, слично словеначким, блокирале су касарне и војне објекте и на њих извршиле масовне нападе са тзв. кружне тактичке основице. Такође, масовно су киднаповале чланове породица и команданата и командира војних јединица и њиховим животима уцењивале командујуће старешине ЈНА и захтевале њихову предају. Познати су случајеви уцењивања команданта Вараждинског корпуса и команданта војнопоморског сектора Шибеник (командант у Вараждину се предао, а у Шибенику није). Значајна специфичност у поступању ЈНА у Хрватској у односу на Словенију било је постојање релативно бројне српске популације којој је запретио нови геноцид. Реч је о већинском српском становништву у северној Далмацији, Лици, Горском котару, Кордуну, Банији, западној и источној Славонији. ЈНА је као свој стратешки циљ у рату у Хрватској дефинисала одбрану најугроженијег народа и њихових територија, а то је био српски народ. Да би у томе успела, ЈНА је извршила прегруписање у нових

седам оперативно-стратегијских групација, и то Источнославонска, Западнославонска, Книнска, Мостарска, Херцеговачка и групација ратне морнарице и ратног ваздухопловства. Наравно, реч је о прегруписавању само оног дела ЈНА који се нашао на ратом захваћеној територији. Овим је потпуно напуштена концепција стратегијског груписања ЈНА предвиђена планом „Јединство“, о чему је било речи на страницама овог прилога. Тиме је практично признала да тај систем, који је дуго грађен и дотериван, није био употребљив у наметнутом унутрашњем рату. Од тада се један за другим ређају пропусти војног руководства у оперативном поступању ЈНА. Издвајамо њих неколико (Radinović, 2015, str. 88–100; Dozet, 1993, str. 269).

(1) Није било прецизног опредељења о томе које државне границе треба одбранили, односно докле допире та држава која се брани, на чије границе ЈНА треба да избије и да унутар тих граница порази и разоружа све друге наоружане формације.

(2) Војно руководство није као свој стратегијски циљ и задатак поставило војни пораз хрватске паравојске, већ крајње редукован и непрецизан задатак, а то је заштита угроженог српског становништва. Да војни врх као циљ ангажовања ЈНА у Хрватској није задао војнички пораз хрватских паравојних снага речито говори чињеница да је ЈНА обуставила сва оружана дејства оног часа када је избила на границу Републике Српске Крајине. Уместо тога, било би у војностратешком погледу исправно да је Источнославонска групација, наступајући међуречјем Драва–Сава, што пре избила на

линију Вараждин–Дарувар; Западнославонска групација на линију Окучани–Пакрац и да се споји са Источнославонском групацијом; Книнска групација да избије на Купу у рејону Карловац–Сисак и својим приморским делом на линију Шибеник–Задар; Мостарска групација на линију Плоче–Метковић; Херцеговачка у рејон Стон–Пељешац. Остваривањем наведених стратешких циљева хрватске паравојне формације биле би војнички поражене, а Хрватска као поражена страна у сукобу приморана да приступи политичким преговорима са инфериорне позиције. Уместо да порази Хрватску и хрватске снаге по описаном стратегијском моделу, ЈНА је стала на границе РСК и тиме практично омогућила Хрватској да изврши сецесију без постизања претходног политичког договора и овере политичког статуса Срба у Хрватској, што ће изазвати крвави унутрашњи хрватско-српски рат у Хрватској који ће трајати све до краја 1995. и довести до етничког чишћења Хрватске од Срба.

(3) Несхватљива пасивност и неинвентивност система командовања на оперативном и тактичком нивоу следећа је негативна карактеристика поступања ЈНА у рату у Хрватској. Наиме, команде оперативних састава (корпус) и тактичких јединица (бригаде и батаљони) остале су све време сукоба у мирнодопским локацијама, односно у касарнама, у којима су били блокирани и принуђени да се бране у крајње неповољним тактичким околностима и окружењу без икаквих могућности маневра снагама, што је требало да буде њихова одлучујућа предност над непријатељем. Уместо да јединице изађу на ратна мобилизацијска зборишта, вежбалишта

и полигоне, одакле је било могуће маневрисати снагама и убојним средствима у било којем тактичком правцу, јединице су остале заробљене у касарнама, где су биле лак плен и једна по једна су падале у руке хрватској паравојсци.

(4) Крајње дилетантско борбено деловање ЈНА око насељених места, пре свега Мостара, Дубровника, Вуковара, готово да се не може ни разумети. Сваки полазник било које војне школе, на самом почетку изучавања војне струке, научи да се насељена места, а посебно градови, да не говоримо о градовима који имају посебно симболичку и културно-историјску важност, **не нападају**. Градови се борбено контролишу тако што се блокирају главни прилази и излази из града, а главне снаге продужавају дејство до задатог циља. Уместо тога, ЈНА је иживљавајући се над градовима дала грађу и згодне поводе за хрватску пропаганду, која је то вешто користила да би ојачала сопствену одлучност да оствари свој циљ – сецесију и да додатно оцрни углед ЈНА у свету и у домаћој јавности.

Закључци

1. Југославија је разбијена, а није се распала, како се то често, недобронамерно сугерише. Бројни су узроци њеног нестанка са политичке мапе Европе, а овде ћемо посебно истаћи следеће: (1) С нестанком биполарног светског поретка Југославија је изгубила свој геополитички значај тампон-зоне између два међусобно супротстављена света. Униполарном светском поретку и његовој сили предводници били су потребни други, поузданији посредници геополитичких интереса, јер то више није могла бити Југосла-

вија. У тој посредничкој улози нису препознати Срби, већ листом сви други народи бивше Југославије. Посебно Словенци и Хрвати. Зато је спољна подршка разбијању Југославије била тако здушна и свеобухватна. У том погледу предњачила је Немачка. (2) Социјалистички самоуправни друштвени систем исцрпео је своје развојне могућности и земља је ушла у дубоку, дуготрајну и нерешиву економску и политичку кризу. (3) Све републике, изузев Србије, 80-их година формулисале су своје националне програме и све до једне нису биле опредељене за опстанак федерације. Србија је била за њено очување, и држава се није могла укинути без пристанка Србије. Управо зато је требало изазвати ратове у којима би на антисрпској страни био колективни Запад. Фигуративно се може рећи да је Југославија нестала ударом који је осмишљен, подржан и потпомогнут споља, а извршен изнутра, и то оружаном сецесијом република, пре свега Словеније и Хрватске, а касније и муслиманско-хрватског дела БиХ.

2. За оружану сецесију су формиране одговарајуће паравојне снаге, а кључну улогу у томе имала је Територијална одбрана тих република.

3. Југословенска народна армија по Уставу СФРЈ била је обавезна да штити уставно уређење и самосталност и територијални интегритет државе. Она ту уставну обавезу није извршила делимично зато што за то није била доктринарно, организацијско-мобилизацијски и идејно спремна ни оспособљена, а не мањим делом и зато што ту обавезу није хтела да испуни. Кад то тврдимо не мислимо на цео органски састав ЈНА и ниже нивое њеног

командовања, већ искључиво на систем врховног командовања. Ту треба имати у виду следећих неколико чињеница: (1) Варијанта унутрашњег рата никада није узимана у обзир, па је ЈНА тај моменат дочекала потпуно изненађена, што је резултирало комплетном конфузијом и стратешким лутањем. (2) Организацијско-формацијски и доктринарно ЈНА се припремала за одбрану од оружане агресије споља, а не за одбрану уставног поретка од унутрашње насилне деструкције. Зато у свом органском саставу ЈНА није имала одговарајуће војне снаге за брзо реаговање, које би биле у стању да брзо и ефикасно санирају настале кризе, укључујући и обрачун са сецесионистичким паравојскама република. (3) Када су Словенија и Хрватска отворено кренуле у оружану сецесију, Штаб врховне команде је, у одсуству одговарајуће одлуке Председништва СФРЈ као колективног врховног команданта, био дужан да испланира и изведе две офанзивне стратегијске операције ради војничког поражавања словеначких и хрватских оружаних састава. Након војничког пораза република које су кренуле у оружану сецесију, њих је као поражене стране требало увести у процес нових политичких договора о преуређењу државног устројства Југославије, а ако би се то показало немогуће, ишло би се на контролисани распад. То значи да би тај распад ишао без крвавих грађанских ратова, уз вероватно бројне инциденте. То је ЈНА била у стању да за релативно кратко време предузме и успешно изведе, али је недостајало

командантске храбрости и политичке воље код челника Штаба врховне команде. Због свог нечињења, ЈНА је изгубила углед и поверење народа чија је већина била за очување државе. (4) Поступање ЈНА у ратовима у Словенији и Хрватској било је крајње непрофесионално. Уместо да јединице одмах изађу на полигоне, вежбалишта и мобилизацијска зборишта, одакле је било могуће маневрисати у свим правцима и по указаним потребама, оне су остале у касарнама и биле принуђене да се бране из окружења. У тој врсти борбених дејстава републичке паравојске су се показале супериорнијим. (5) Катастрофална грешка у тактичком поступању било је борбено деловање ЈНА око и против градова и насељених места, јер је на тај начин дала згодан повод својим непријатељима у њиховој негативној пропаганди и сатанизацији заједничке војске, али и зато што су у тим противдејствима ЈНА највише страдали цивили и цивилни објекти, а непријатељ је имао минималне или никакве губитке. Својим тактичким поступањем, тј. остајањем у касарнама и гарнизонима, ЈНА се унапред лишила своје једине предности – маневра снагама са ослоном на широке просторе. Без тога, ЈНА је била инфериорна, што потврђује чињеница да су касарне и војни објекти врло брзо падали у руке непријатеља, а елитне јединице велике борбене моћи предавале су се готово без борбе. Најочитији пример те врсте немоћи показала је предаја Вараждинског корпуса, а таквих случајева било је више.

References / Литература

- Guskova, J. (2003). *History of the Yugoslav Crisis*. Belgrade: Izdavački grafički atelje M [In Serbian]
- Dozet, D. (1993). State Politics and Defence. In: Andrej M., Dragan S., (eds) *The New World Order and the Politics of the Defence of FR Yugoslavia*. Belgrade: Savezno ministarstvo odbrane [In Serbian]
- Mamula, B. (2000). *The Case of Yugoslavia*. Podgorica: CID [In Serbian]
- Mandić, P. (2002). *Yugoslavia – Illusion or Vision: The Roots of the Tragedy of the Serb Nation in the 20th century*. Belgrade: L.O.M. [In Serbian]
- Radinović, R. (2015). *Characteristics of the Wars for the Destruction of Yugoslavia*. Belgrade: Beogradski forum za svet ravnopravnih [In Serbian]
- Strugar, V. (2018). *Yugoslav December 1st – A Centennial to Remember*. Belgrade: Zavod za udžbenike [In Serbian]

Radovan D. Radinović

Strategic research Institute
Belgrade (Serbia)

The role of the army in the destruction of Yugoslavia

Summary

Yugoslavia was destroyed through the concerted effort of domestic forces of the seceding republics and foreign factors, embodied by the entirety of the Western world. Although the USA undoubtedly supported the West, in the early stages of the process, they favored the preservation of Yugoslavia. The country with the leading role in the destruction of Yugoslavia was Germany. The causes of the disappearance of Yugoslavia from the political map of Europe and the world were numerous: economic, social, political, geopolitical, etc. In this article we focus on the military component, that is, the role of the Yugoslav People's Army in the destruction process. We consider various factors which brought to the situation in which the YPA proved itself utterly unsuccessful and ineffective

in defending itself from destruction from the inside. We also look at the opportunities with which the YPA was presented, which it failed to seize. These choices lead the country and its citizens into a bloody civil war with countless victims and great destruction. The YPA itself was finally pilloried for its ultimately disastrous attempts to protect the state from aggressive forces within.

Keywords: destruction of Yugoslavia, armed secession, armed aggression from within, YPA, territorial defense, high command, General Chief of Staff, military offensive.